

Et Tallinn ei koliks Lääne-Virumaale ...

Loogilisest loogikast eesti avaliku elu keeles

Argo Mund

eesti keele instituudi assistent

Kahtlemata on inimkeele kõige tähtsam ülesanne võimaldada mõtlemist, suhtlemist ja info edastamist. Need kolm komponenti on omavahel tihedas seoses: kui mõtlemine on vigane, sõnastab inimene oma mõtte vigaselt ja raskendab oma suhtlemist teistega. Eesti keele õpikute autor Toom Õunapuu on kirjutanud: „Pahatihti ongi sõnastusvead pigem mõtlemishälbed, sest keel on mõtlemise peegeldus.”¹

Suhtlus õnnestub kõige paremini siis, kui sõnumi vastuvõtja saab sõnumi edastajast vähese vaevaga üksüheselt aru. Selleks et vastuvõtjal oleks teksti lihtne mõista, peab selle koostaja palju vaeva nägema. Teksti koostaja põhimõtteks peab olema *ühiksa korda mõõda, üks kord lõika*. Kui seda ei arvestata, võib asjalikuna mõeldud tekst põhjustada segadust. Eriti oluline on täpselt väljendada siis, kui ülesandeks on kirjeldada olukorda või anda juhiseid. Niisuguseid tekste on kõige rohkem ajalehtedes, aga ka raadios, televisioonis ja õpikutes.

Siiski pakub avalik keelekasutus lauseid, milles on loogikauperpalle ja muidki sõnastuseksimusi. Siinne artikkel keskendub loogikaeksimustele. Ainekist pärineb aastatel 1998–2002 ilmunud ajalehtedest ning ajakirjadest, üks lause on populaarteaduslikust raamatust. Esitan probleemseid lauseid, juhin tähelepanu neis leiduvatele puudustele ja pakun parema sõnastuse. Parandamist vajavad keelendid on näitelausestes kaldkirjas.

Valitud on vale sõna

- 28. veebruaril *oma 209. sünniaastapäeva tähistav* K. E. von Baer (1792–1876) on ilmselt silmapaistvaim Tartu Ülikoolist hariduse saanud teadusemees. (Universitas Tartuensis 23.02.2001)

Inimene ise ei saa oma 209. sünniaastapäeva tähistada. PARANDUS: 28. veebruaril tähistatakse K. E. von Baeri 209. sünniaastapäeva. Baer (1792–1876) on ilmselt silmapaistvaim Tartu Ülikoolist hariduse saanud teadusemees.

- 9. oktoobril *tähistab 225. juubelit* kunagine Tartu Ülikooli rektor ja hiljem ka üliõpilane David Hieronymus Grindel (1776 Riias – 1836). (Universitas Tartuensis 05.10.2001)

Kui vanaks on elanud inimene, kes saab tähistada oma 225. juubelit?² PARANDUS: 9. oktoobril tähistatakse Tartu Ülikooli kunagise rektori ja hiljem ka üliõpilase David Hieronymus Grindeli (1776 Riias – 1836) 225. sünniaastapäeva.

- Tänapäevaks on huviliste ring plahvatuslikult *tõusnud*. (Virumaa Teataja 03.08.2001)

Ring laieneb või suureneb, mitte ei tõuse. PARANDUS: Tänapäevaks on huviliste ring plahvatuslikult suurenenud (~ laienenud).

- Järgmisest aastast saab õppekeskus kooli hoonesse ka oma ühiselamu, sest *vallamaja* kolib sealt ära. (Virumaa Teataja 23.08.2001)

Hoonest ei saa ära kolida vallamaja, vaid vallavalitsus. PARANDUS: Järgmisest aastast saab õppekeskus kooli hoonesse ka oma ühiselamu, sest vallavalitsus kolib sealt ära.

- Omal ajal oli Ines Aru *üle Eesti maailmakuulus* Eliisabet Jõhvina. (Virumaa Teataja 05.12.1998)

Kuulus saab olla üle Eesti (üle maa, üle riigi) või üle maailma või nii Eestis kui ka maailmas. VÕIMALIK PARANDUS: Omal ajal oli Ines Aru üle Eesti kuulus Eliisabet Jõhvina.

- Surma on saanud kõige rohkem rulluisutajaid, järgnevad *karussellid ja veetraktsioonid*. (Virumaa Teataja 02.08.2000)

Kuidas surevad rauast ja muudest materjalidest tehtud riistapuud?
 PARANDUS: Surma on saanud kõige rohkem rulluisutajaid, järgnevad karussellidel ja veeatraksioonidel sõitjad.

- Elektrimehed tegelesid eile Rakveres *tormikahjustuste järeltaastamisega*. (Virumaa Teataja 04.08.2000)

Kahjustusi pole mõttekas taastada, vaid kõrvaldada (~ likvideerida).
 PARANDUS: Elektrimehed tegelesid eile Rakveres tormikahjustuste järelkõrvaldamisega.

- Olukord on talutav, kui *jooned ja (norm)kiri ületavad loetavuse piiri*. (Õpetajate Leht 04.08.2000)

Seda lauset parandama hakates tuleb teada, et artikkel rääkis joonestamistundidest. Jooned ei saa kuidagi loetavuse piiri ületada, vaid on sirged või kõverad. Normkiri ei ületa loetavuse piiri, vaid on (või ei ole) loetav. VÕIMALIK PARANDUS: Olukord on talutav, kui jooned on sirged ja (norm)kiri loetav.

Liigitus pole loogiline

- Tartus on rohkesti häid *saale*, kus suurüritust läbi viia: *Laululava*, Sõbra Maja, Vanemuise kontserdimaja, Varjend, ülikooli aula. (Üliõpilasleht 28.05.2001)

Laululava, mis lause keskel tuleb pealegi kirjutada väikese tähega, ei ole ju saal! PARANDUS: Tartus on rohkesti häid kohti, kus suurüritust korraldada: laululava, Sõbra Maja, Vanemuise kontserdimaja, Varjend, ülikooli aula.

- Õlu ja rannariided lähevad poelettidelt nagu soe sai, *muud karastusjoogid* muidugi kah. (Virumaa Teataja 07.07.2001)

Rannariided ei ole karastusjoogid. Ka õlle võrdlemine sooja saiaga – mõlemad on ju toiduained – võib lugejat eksitada. (Vrd ka järgmisi lauseid: *Tuleohtlike küsimuste esitamine võib lõppeda näppude kõrvetamisega. Võistlusel jäi sõelale linnasejook.*) PARANDUS: Õlu ja muud karastusjoogid, samuti rannariided lähevad praegu hästi müügiks.

- Sel päeval on esinejaid *üle Lääne-Viru maakonna*: kõige rohkem Roelast, aga ka *Tallinnast*. (Virumaa Teataja 10.07.2001)

Tallinn ei asu Lääne-Virumaal. PARANDUS: Sel päeval on esinejaid üle Lääne-Viru maakonna ~ kogu Lääne-Viru maakonnast (kõige rohkem Roelast), aga ka Tallinnast.

- *Flöödimängijate tase on puhkpillidest Eestis kõige kõrgem.* (Virumaa Teataja 02.08.2001)

Flöödimängijad on inimesed, mitte puhkpillid. PARANDUS: Flötistidel on Eesti puhkpillimängijatest kõige kõrgem tase.

Selle alateema lõpuks võib küsida, mitu tundi on ööpäevas.

- Kuidas Figaro kõike jõuab? Ööpäevas on kakskümmend neli tundi, *peale selle* on öö ning *lisaks kõigele* võib ju alati hommikul varem üles tõusta. (T. Kuningas, Miks me nii räägime? Valik tuntuimaid lendlauseid ja -sõnu. Ilo. Tallinn, 2001, lk 73)

Kuidas seda lauset küll parandada?

Sõnu on liiga palju

Uno Mereste on öelnud: „Lauseste silumisel ja viimistlemisel tuleb silmas pidada, et lõplikult valmis pole nad mitte siis, kui neis kõik on ammendavalt ära öeldud, vaid alles siis, kui neist kõik liigne on maha tõmmatud.”³ Seda nõuannet pole arvestatud alljärgnevatel lausetel.

- Tamsalu linnapea vaidles eile hommikul kella poole üheksa ajal *telefoniga, õigemini liini teises otsas oleva maavalitsusega.* (Virumaa Teataja 11.07.2001)

Lause muudab koomiliseks sõna *õigemini*. Kes lugejatest ikka arvama hakkaks, et ametnik vaidleb telefoniaparaadiga? Samuti pole tarvis lisada, et maavalitsus oli *liini teises otsas*. PARANDUS: Tamsalu linnapea vaidles eile hommikul kella poole üheksa ajal telefonitsi maavalitsusega. (Kui kasutada sõna *telefoniga*, kordub kaasäitleva käände lõpp.)

- 1995. aasta alguses haridusministri määrusega kinnitatud *raam-nõuded* õpetajakoolitusele *sätestas* rakenduskõrghariduse nõude klassiõpetajatele (1. – 6. kl) ja *ülikoolihariduse nõude aineõpetajate koolitusele.* (Postimees 23.07.1999)

Ülikooliharidust ei nõutud ju aineõpetajate koolituselt, vaid aineõpetajatelt. Peale selle on lauses ühildumisviga. PARANDUS: 1995. aasta alguses haridusministri määrusega kinnitatud õpetajakoolituse raam-nõuded sätestasid rakenduskõrghariduse nõude klassiõpetajatele (1.–6. kl) ja ülikoolihariduse nõude aineõpetajatele.

- .. tudeng .. ei viitsi teha paari risti ja viia ankeeti tagasi dekanaati, mis enamasti asub *õppehoonega samas majas* .. (Universitas Tartuensis 20.04.2000)

Õppehoone on ju maja, seetõttu võiks lause lõpust kaks sõna ära jätta. PARANDUS: .. tudeng .. ei viitsi teha paari risti ega viia ankeeti tagasi dekanaati, mis enamasti asub õppehoones.

- President Meri ja kolmikliidule alluva meedia poolt *vahule klo-pitud Tulviste* aktsiad on *tegelikult* üle hinnatud *ega vasta nende väärtustele*. (Virumaa Teataja 23.08.2001)

Aktsiate ülehindamine tähendabki, et nad ei vasta tegelikkuses oma väärtusele. Veel tekib probleemi sõnade järjekord: kas Tulviste on tõesti vahule klopid? Aga kas aktsiaidki saab vahule kloppida? PARANDUS: President Meri ja kolmikliidule alluv meedia on Tulviste aktsiad üle hinnanud.

- Kohal oli *20 riigi esindajad 75 osavõtjaga*. (Virumaa Teataja 18.07.2001)

Esindajad = osavõtjad. Lauses on ka ühildumisviga (esindajad oli *pro*olid). PARANDUS: Kohal oli 75 osavõtjat (~ esindajat) 20 riigist.

Sõnu on liiga vähe

- *Täiskohaga õppejõudude suurendamine* vähendab õppejõudude jooksmist koolide vahel ning parandab hariduse kvaliteeti. (Üli-õpilasleht 12.06.2000)
- Asmeri sõnul vajab regionaalpoliitika riigi tugevat toetust, mis aitaks valdades *suurendada töökohti* ja tõsta nii omavalitsuste tulubaasi. (Postimees 21.08.2000)

Ei suurendata töökohti ega täiskohaga õppejõude, vaid nende arvu. PARANDUSED: Täiskohaga õppejõudude arvu suurendamine vähendab õppejõudude jooksmist koolide vahel ning parandab hariduse

kvaliteeti. Asmeri sõnul vajab regionaalpoliitika riigi tugevat toetust, mis aitaks valdades suurendada töökohtade arvu ja sedakaudu omavalitsuste tulubaasi.

- Neiud arvasid, et õpingute üks huvitavamaid *perioode* oli *diplomitöö*. (Õpetajate Leht 22.06.2001)

ÕSi järgi on sõna *periood* üks tähendusi *ajajärk*. Diplomitööd ei saa pidada ajajärguks. PARANDUS: Neiud arvasid, et õpingute üks huvitavamaid perioode oli diplomitöö kirjutamise aeg.

- *Lisaks vesistele lõbudele töötavad* Auras ka kohvikud, mis asuvad kohe basseinide kõrval. (Virumaa Teataja 23.03.2002)

Mis laadi tööd teevad vesised lõbud? PARANDUS: Peale veelõbude maitsemise võib Auras käia ka kohvikutes, mis asuvad kohe basseinide kõrval.

- *Iga* Eesti elanik sõi mullu 180–190 kanamuna, kokku ligi 240 raudteevagunitäit mune. (Õpetajate Leht 05.04.2002)

Leidub inimesi, kes ei söö üldse kanamune, ja inimesi, kes söövad aastas üle 190 muna. PARANDUS: Ühe inimese kohta söödi Eestis mullu 180–190 kanamuna, kokku ligi 240 raudteevagunitäit.

Sõnad on vääralt seostatud

Sellesse jaotisse on koondatud niisugused laused, kus sõnade järjekord on väär või kõrvallause laiendab valet sõna.

- Tema [Eesti vanima oreli] kordaseadmine on suur *töö*, *mille remondiks* puudub praegu raha. (Maaleht 17.02.2000)

Raha ei puudu mitte töö, vaid oreli remondiks. PARANDUS: Tema kordaseadmine on suur töö, milleks puudub praegu raha.

- Pärast etendust jagas kirjanik [Paul-Eerik Rummo] *autogramme*, *kellest* pildile on jäänud Mai Väljas. (Postimees 17.01.2002)

Üks inimene ei saa olla teise autogramm. PARANDUS: Pärast etendust jagas kirjanik autogramme, mille soovijatest on pildile jäänud Mai Väljas.

- Pikk tänav oma reljeefiga tingis hoopis *teistsuguse linna põhiplaani, kuhu* müüri ei saanud ehitada. (Virumaa Teataja 04.11.2000)

Müür ehitati linna, mitte selle põhiplaani. Üldlaiend *hoopis* ja rõhutatav täiend *teistsugune* kuuluvad sõna *põhiplaani* juurde. PARANDUS: Pikk tänav oma reljeefiga tingis linna hoopis teistsuguse põhiplaani, seetõttu ei saanudki müüri ehitada.

- Olen rahul, sest Roto aknal on *patendeeritud avanemise mehhanism*. (Kodutohter 2000, nr 3)

Patenteeriti (~ patenditi) mehhanism, mitte avanemine. Õigekirjaviga sõnas *patendeeritud* võib olla põhjustatud väärarvamusest, et nn kolmanda silbi reegel kehtib ka võõrsõnades. PARANDUS: Olen rahul, sest Roto aknal on patenteeritud avanemismehhanism.

- Raivo Tafenau alla vihisev *rusikas koos õhku hüppava artistiga* pani saalitäie õiges paigas nugateravalt „hei!” hüüdma. (Virumaa Teataja 18.07.2001)

Kas õhku hüppav artist oli muusiku rusika peal? PARANDUS: Raivo Tafenau alla vihisev rusikas ja õhku hüppav artist panid saalitäie õiges paigas nugateravalt „Hei!” hüüdma.

- Möödunud nädalal täitus Mart Laari valitsusel sada päeva. *See traditsioon* on alguse saanud 1933. aastal Ameerika Ühendriikidest president Franklin D. Roosevelti ajast. (Virumaa Teataja 09.07.1999)

Traditsioon, mida artikli autor silmas pidas, ei ole ju ometi Mart Laari valitsuse saja päeva täitumine. Otsustades konteksti järgi, mida ma siin esitanud pole, võib teksti ümber sõnastada alljärgnevalt. PARANDUS: Möödunud nädalal täitus Mart Laari valitsusel sada päeva. Traditsioon mitte kritiseerida valitsust esimese saja päeva jooksul on alguse saanud 1933. aastal Ameerika Ühendriikidest president Franklin D. Roosevelti ajast.

- .. kavatsetakse pöörata erilist tähelepanu põhikoolist *väljalangemise ja pikka aega töötanud inimeste ümberõppele*. (Õpetajate Leht 07.12.2001)

Alaleütleva käände lõpu ärajätmine sõnas *väljalangemine* on tekitanud väärkontakti (*põhikoolist väljalangemise .. ümberõppele*). Morfoloogiliste lõppude kordamisest loobumine on lubatud vaid nelja viimase käände puhul⁴, kuid ka siis tuleb olla tähelepanelik, et sõnade vahel ei tekiks soovimatuid ühendusi⁵. PARANDUS: .. kavatsetakse pöörata erilist tähelepanu põhikoolist väljalangemisele ja pikka aega töötanud inimeste ümberõppele.

Esineb näiteid ka niisuguste väärkontaktide kohta, mis tekivad mõne vajaliku sõna ärajäämisest.

- Valimiste puhuks võiks mõni alkoholitootja välja lasta viinapudeli, mille etiketil oleks tühi koht *kandidaadi näopildi ja numbri kirjutamiseks*. (Virumaa Teataja 22.10.1999)

Kandidaadi näopilti ei saa pudelile kirjutada, vaid sellele joonistada või kleepida. PARANDUS: Valimiste puhuks võiks mõni alkoholitootja välja lasta viinapudeli, mille etiketil oleks tühi koht kandidaadi näopildi joonistamiseks (~ kleepimiseks) ja numbri kirjutamiseks ~ kandidaadi näopildi ja numbri tarvis.

- *Palgaarmee ja kohustusliku ajateenistuse kadumine* muudaks palju. (Üliõpilasleht 21.02.2000)

Arvatavasti ei soovinud artikli autor palgaarmee kadumist, nagu lausest selgub, vaid selle loomist. PARANDUS: Palgaarmee loomine ja kohustusliku ajateenistuse kadumine muudaks palju.

- *Vaeva ja tööd oleme teinud* kõvasti. (Sõnumileht 18.04.2000)

Eesti keeles on juba Tammsaare „Tõe ja õiguse” ilmumise ajast peale, aga arvatavasti aastakümneid varemgi öeldud: „Tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb ka armastus!” PARANDUS: Vaeva oleme näinud ja tööd oleme teinud kõvasti.

- *Musta, erilise pikendatud varrukaläikega* ning õppesuuna, teaduskonna ja ülikooli värvikombinatsioonis *kapuutsi* kannavad magistrid. (Üliõpilasleht 22.05.2000)

Kas tõesti on kapuutsil pikendatud varrukaläige? Tolle artikli konteksti põhjal võis arvata, et pikendatud varrukaläige oli hoopis talaaril. PARANDUS: Musta, erilise pikendatud varrukaläikega talaari ning õppesuuna, teaduskonna ja ülikooli värvikombinatsioonis kapuutsi kannavad magistrid.

Kokkuvõtteks

Kuidas tekivad loogikavead? Ülal esitatu põhjal võib sellele küsimusele vastata järgmise loeteluga (vigade üksikasjaliku liigitusega saab tutvuda Enn Koemetsa artikli „Loogilised sõnastusvead” vahendusel⁶):

- 1) valitakse vale sõna, mis võib osalt tingitud olla tähenduse hämarast tundmisest;
- 2) seotakse alammõiste väära ülemmõistega;
- 3) sõnu on liiga palju, mis tekitab koomilisust või tingib räägitud asjade üleseletamise;
- 4) sõnu on liiga vähe ja seetõttu jääb mõni oluline detail välja ütlemata;
- 5) sõnade vahel on väärkontakt.

Kõigile neile, kes arvavad, et mõne eespool analüüsitud lause parandamine on liigne norimine ja tarbetu täpsuse nõudmine, esitan järelemõtlemiseks Andrus Saareste aforismi: „Kõige enam ohtu oma keelele võime karta endilt, kui selle tarvitus ja harrastus meil lõtvub”.

-
- ¹ T. **Õunapuu**, Igapäevane emakeel. Koolibri. Tallinn, 2002, lk 104.
 - ² Sõna *juubel* tähenduse ähmastumisest on kirjutanud näiteks U. Liivaku raamatus „Kirjakeel ja kirjasõna” (Tallinn, 1999, lk 157).
 - ³ U. **Mereste**, Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü. Artikleid ja lühiaurimusi. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, 2000, lk 111.
 - ⁴ M. **Erelt**, T. **Erelt**, K. **Ross**, Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, 2000, lk 401.
 - ⁵ Vt H. **Rajamets**, Mis on nina taga? – Eesti Päevaleht 25.11.1997.
 - ⁶ E. **Koemets**, Loogilised sõnastusvead. – Nõukogude Kool 1962, nr 9, lk 655–665.